

Eesti venekeelsete noorte keeleidentiteedist

Elvira KÜÜN

Tallinna ülikooli doktorant

Sissejuhatus

Keeleidentiteedil on inimese mina-pildis tähtis osa. Identiteet muutub kultuuride ja keelte kokkupuutel, kuna mitmekultuurilises ühiskonnas levivad ühise keeleruumi kaudu sarnased arusaamad, mõtteviisid, hoiakud ja tavad.

Eestivenelaste keeleidentiteeti mõjutavad tugevasti nende asustustihedus ja toimetulek muulaste suure kontsentratsiooniga piirkondades. See avaldab paratamatult mõju nii nende suhtumisele keeleküsimumusse kui ka keeleoskusele. Tulemuseks on üsna sageli opositsioonilised hoiakud, mis avalduvad enda vastandamises (meie–nemad) sihtkeelt emakeelena kõnelevale rühmale.

Teemat uurima ärgitaski huvi Tallinna ja Ida-Virumaa venekeelsete noorte keelelise identiteedi vastu, kuna eesti keele mõju on seal väiksem kui venekeelse elanikkonna hajutatud asustusega aladel.

Muulaste keele ja identiteedi vahelisi seoseid on Eestis vähe uuritud. On olemas uurimistöid identiteedi ja etnilise identiteedi kohta, samuti keele ja keelekeskkonna mõju kohta laste integreerumisel ja kohanemisel eestikeelsetes koolides, kuid juba kooli lõpetanud noorte mitte-eestlaste keelelise identiteedi probleeme on seni vähe käsitletud. Käesolev uurimus püüab välja selgitada, kuidas on venekeelsete noorte keelelise identiteediga seotud keeleline päritolu, keelekeskkond, suhtlemise sagedus eestlastega ning riigikeele oskuse tase; kuidas identifitseeritakse ennast keeleliselt ning kas ja kuidas on identiteet muutunud ühiskonda mõjutavatest teguritest lähtuvalt.

Keel ja identiteet

Muulaste keeleline enesetaju oleneb paljuski riigikeele oskusest ja suhtlemissagedusest enamusrühma keelekõnelejatega. Kollektiivse identiteedi üks osa on keeleline identiteet. Gruppide omavahelisel

suhtlemisel tekivad sarnased väärtushinnangud, mis mõjutavad nende gruppide etnilist identiteeti.

Keeleline identiteet tähendab enda seostamist mingi kindla keele ja seda kasutavate inimeste rühmaga. Etnilised ja keelelised rühmad ei pruugi siiski kattuda: ühe etnilise rühma piirides võib olla eri keelevariante ja vastupidi – ühes keeles võivad kõnelda eri etnilised rühmad. Tänapäeval on levinud kaks- või enamkeelsed ühiskonnad, mille põhjuseks on sellele ajastule iseloomulik etniliste rühmade segunemine. Kõneleja valib keele olukorra järgi, kuid elu erinevates valdkondades kasutatavad keeled (nt kodukeel ja riigiasutuste keel) võivad ka erineda. Sellise keelekasutuse põhjuseks võib olla järgmise põlvkonna haridusvõimalustega määratud keelevahetus.

Keeleline suhtlus on rühma liikmeks saamise tähtsamaid vahendeid ja väliseid tunnuseid. Inimesed saavad suheldes üksteisest aru, faktid, ideed ja mõtted, mida nad väljendavad, jäädvustavad antud inimrühma ühiseid teadmisi, suhtumisi ja uskumusi maailma kohta. Rühma liikmed identifitseerivad ennast ning teisi keele, aktsendi ja sõnavara kaudu. Keelel on inimese identiteedi ja isiksuse väljakujunemisel täita tähtis roll, sest keel on vahend, mille abil püütakse ümbritsevat mõista ja tõlgendada.

Keelekeskkond on oluline tegur keelelise identiteedi puhul, kuna kõik, mis mõjutab keelekeskkonda, mõjutab ka indiviidi ning keelekasutust laiemalt.

Metoodika ja materjal

Käesoleva uurimuse materjal põhineb anketeerimistulemustel, materjali analüüsimisel on kasutatud klasteranalüüsi. Klasteranalüüs tähendab süsteemi algandmete rühmitamist statistiliselt sarnastesse gruppidesse. Seda meetodit kasutatakse nii objektide kui ka tunnuste grupeerimiseks nende omavahelise sarnasuse alusel. Objektide grupeerimise korral on eesmärgiks leida mingite tunnuste alusel (nt vastuste põhjal) sarnased objektid ning moodustada nendest grupid e klastrid.

Küsitletud noored mitte-eestlased vastasid küsimustele elektrooniliselt. Osaga küsitletutest ka vesteldi, kuid siis oli eesmärgiks välja selgitada nende eesti keele suulise oskuse tase. Ankeedis oli igale küsimusele antud mitu vastusevarianti, millest tuli valida endale sobiv. Küsitlus oli üles ehitatud Likerti skaala põhimõttel, mis võimaldas vastusevariantide abil väljendada ühe või teise väärtuse esinemistugevust.

Likerti skaala koosneb väidetest, millest igapähega kaasneb mitmepunktiline skaala. Antud töös said küsitletavad arvamust avaldada viiepallisel skaalal, nt *jah – pigem jah – pigem ei – ei – ei oska öelda*. Ankeet oli kodeeritud, st statistilise analüüsi kergendamiseks olid küsimuste vastusevariandid nummerdatud.

Muutujate seoste iseloomustamiseks kasutati korrelatsioonikoeffitsienti (r), mis näitab seost muutujate vahel ja selle tugevust. Kui muutujate vahel on seos, siis on korrelatsioonikordaja r vahemikus -1 kuni $+1$, vahepealsed väärtused näitavad seose tugevust. Muutujate vahel on tugev seos, kui r on suurem kui $0,7$; nõrk seos juhul, kui r on sellest väiksem. Klasteranalüüsi abil rühmitati küsitluse andmed gruppidesse. Töö analüüsil kasutati statistilise andmetöötluse arvuti-programmi SPSS 13.0.

Uurimuse sihtrühmaks olid venekeelsed noored vanuses 20–27 aastat, kokku 100 inimest: Tallinnast 50 (25 neidu ja 25 noormeest) ning Ida-Virumaalt 50 (sama hulk neide ja noormehi).

Ida-Virumaa küsitletud elasid Aseris, Kiviõlis, Püssis ja Narvas. Neist pärines 70% vene ükskeelsest ja 30% kakskeelsest (eesti ja vene) perest.

Tallinna noortest olid 21 pärit kakskeelsest perekonnast (12 neidu, 9 noormeest). Nendes peredes oli üks vanematest eestlane (12 juhul ema, 9 juhul isa), teine aga venelane. Koduse keelena kasutati nii eesti kui ka vene keelt. 29 noort olid pärit ükskeelsest perest. Nende vanematest oli 4 juhul ema ja 7 juhul isa muust rahvusest, teine vanem aga venelane. Emakeeleks pidasid vene keelt 32, eesti keelt 14 ning mõnda muud keelt 4 küsitletut.

Ida-Virumaa noortest olid 9 pärit kakskeelsest perest. Nendes peredes oli samuti üks vanematest eestlane (4 juhul ema, 5 juhul isa), teine vanem oli venelane. Kodus räägiti nii eesti kui ka vene keelt. 41 noort olid pärit ükskeelsest perest (üks vanem venelane, teine muust rahvusest). Emakeeleks pidasid eesti keelt 3 noort (2 neiut, 1 noormees), kelle ema oli eestlane. Ülejäänud noortest pidasid kõik oma emakeeleks vene keelt, olenemata sellest, kas üks vanematest oli venelane või mitte.

Kakskeelses peres olid koduseks keeleks nii eesti kui ka vene keel. Nendes peredes oli üks vanematest eestlane, teine venelane. Emakeelena tunnistasid noored enamasti seda keelt, mis oli ema emakeeleks – antud juhul kas eesti või vene keelt. Emakeeleks pidas olenemata sellest, et kodune keel oli vene keel, muud keelt 4% Tallinna noori.

Kõik küsitletud olid keskhariduse omandanud vene õppekeelega koolis. 30% olid pärast keskkooli lõpetanud ka kõrgkooli (Tallinnast 18, Ida-Virumaalt 12). Tallinnas oli rohkem kõrgharidusega, Ida-Virumaal kutseharidusega noori. Seega võib öelda, et vastanud Tallinna noortel on haridustase üldiselt kõrgem. Sihtrühma noored olid sündinud Eestis, seega oli tegemist vähemalt teise immigrantide põlvkonnaga. Sissetuleku poolest kuulusid kõik küsitletud noored enam-vähem ühte gruppi, mis võrdub ligikaudu Eesti keskmisega.

Uuringu tulemused

Oma eesti keele oskust hindas suurem osa noori heaks (46%), väga heaks pidas riigikeele oskuse taset 28% ja rahuldavaks 26% küsitletutest. Neidudel oli riigikeele oskus parem kui noormeestel, Tallinna noortel parem kui Ida-Virumaa noortel ja eesti-vene segaperekondadest vastanutel parem kui ükskeelsetest perekondadest pärinevatel noortel. Küsitletud noored töötasid teenindajate, õpetajate, riigiametnike, spetsialistide (infotehnoloogia, tehnika jm) ning töölisena.

Peaaegu pool kõikidest küsitletutest (45%) suhtles eestlastega iga päev ($r = 0,998$). Ühe eestlasest vanemaga segaperekondadel oli eestlastest sugulasi, paljudel leidis eestlaste seas häid tuttavaid ja sõpru. Ülejäänutel olid eesti naabrid ja mõni eestlasest sõber. Paar korda nädalas suhtles väljaspool tööaega eestlastega 35% vastanutest ($r = 0,998$), kes veetsid eestlastega koos vaba aega (nt treeningutel); neil oli eestlastest sõpru ja kirjasõpru, kellega nad iga päev kokku ei saanud. 15 noort kohtus väljaspool tööd eestlastega umbes kord nädalas juhuslikult ($r = 0,925$).

5 noort Ida-Virumaalt ei suhelnud eestlastega väljaspool tööaega tegelikult üldse. Neil polnud ka eestlastest naabreid ega sõpru.

Tallinna noored suhtlesid eestlastega sagedamini. Korrelatsiooni põhjal saab järeldada, et keelelise päritolu mõju on tugev.

Keelelise identiteedi määramiseks võeti vaatluse alla suhtluskeel perekonnaliikmetega, väljaspool kodu ning eelistatav lugemiskeel.

Ükskeelsest perest pärit noored suhtlesid kodustega peamiselt vene keeles ($r = 0,92$), kakskeelsest perest pärit noored aga tavaliselt nii eesti kui ka vene keeles ($r = 0,87$). Emaga suheldi 4 juhul ka eesti keeles ($r = 0,82$), sel juhul oli ema eestlane. (Keskmise korrelatsioonikordaja $r = 0,87$.) Kakskeelses peres kasutati koduse keelena enamasti ema

emakeelt. Venelasest emaga kõneldi meelsamini vene keeles ka peres, kus üks vanematest oli eestlane.

Väljaspool kodu suheldi nii eesti kui ka vene keeles, olenevalt kaasvestleja keele-eelistusest. Sõpradega suhtlemisel oli seos keelelise päritoluga väga nõrk, seetõttu ei ole see arvessevõetav ($r < 0,7$). Tööl kõnelesid 55% noortest ainult vene keeles, 45% aga nii eesti kui ka vene keeles. Ametiasutustes kõneldi enam eesti ja vene keeles (62%) ning eesti keeles (33%). Ainult vene keelt kasutas väljaspool kodu vaid 5% noortest. Poes oli keelekasutus antud rühma puhul järgmine: ainult vene keel 17%, eesti ja vene keel 53%, ainult eesti keel 30%. Korrelatsioon olenes paljuski sellest, kellega ja millises keeles noored suhtlesid. Kõige rohkem ilmnes kakskeelsust väljaspool kodu.

Ajakirjanduse lugemisel kasutasid küsitletud enamasti ainult vene keelt (70%) või eesti ja vene keelt (30%). Korrelatsioonile toetudes saab kinnitust, et väga tugev mõju on pere üks- või kakskeelsusel ($r = 1$).

Ilukirjandust loeti 100% vene keeles, kuna noorte arvates oli vene keeles lugemine mugavam. Kuigi suheldi nii eesti kui ka vene keeles, tunnistasid noored siiski, et ilukirjandust on kergem lugeda vene keeles, seda enam, et kõik olid lõpetanud venekeelse kooli. Tehnilist ja erialast kirjandust aga luges ainult vene keeles 18%, nii eesti kui ka vene keeles 47% ja eesti keeles 5%. Selle kõrval kasutas 30% vastanutest erialase kirjanduse lugemisel ka muud keelt. Need noored olid lõpetanud kõrgkooli. Sõltuvus keelelisest päritolust oli nõrk ($r < 0,7$).

Ainult venekeelseid ajalehti ja ajakirju lugesid ükskeelsest perest pärit noored, nii eesti- kui ka venekeelset ajakirjandust aga kakskeelsest perest pärit mitte-eestlased põhjendusega, et ükskeelsesse perre olid tellitud ainult venekeelsed lehed, kakskeelsesse aga nii eesti- kui ka venekeelseid ajalehti ning ajakirju (järjepidevuse printsiip).

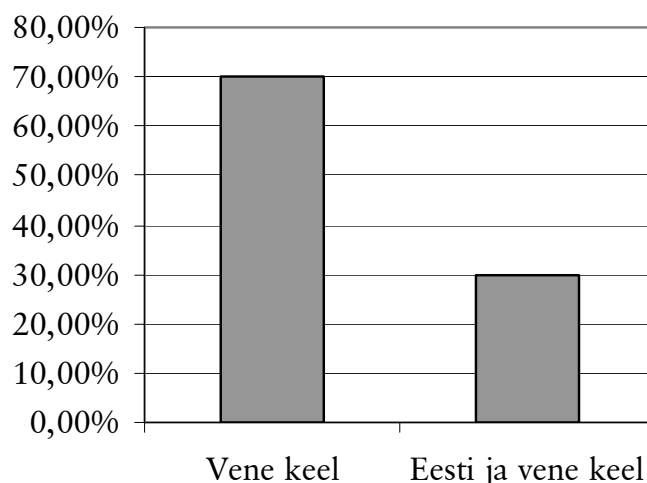
Tehnilist ja erialast kirjandust loeti vajadusest lähtuvalt nii eesti ja vene kui ka inglise keeles. Seda põhjusel, et eesti- ja venekeelset teaduskirjandust on vähem kui ingliskeelset ning vajadus ingliskeelse lugemisvara kasutamiseks on suurem.

Selleks et saada kinnitust, kas küsitletute puhul saab rääkida spetsiifiliste keeleliste rühmade tekkimisest, tehti klasteranalüüs. Aluseks võeti järgmised andmed: vanemate rahvus, emakeel, suhtluskeel kodus ja väljaspool kodu, keelekasutus lugemisel ja telesaadete vaatamisel.

Analüüsi tulemusena eristus kolm keelegruppi: venekeelseid noori oli 55,3%, eesti- ja venekeelseid 40,4% ning eestikeelseid 4,3%. Kuna

viimane grupp oli väike (4,3%), siis sellest johtuvalt saab välja tuua kaks keelegruppi:

- venekeelsed mitte-eestlastest noored;
- eesti- ja venekeelsed mitte-eestlastest noored (vt joonis 1).

Joonis 1. Noorte mitte-eestlaste keelegruppid klasteranalüüsi alusel

Järeldused

Uuringu tulemustest võib järeldada, et kakskeelsest perest pärit noorte eesti keele oskus on parem ja nad räägivad olenevalt vajadusest nii eesti kui ka vene keeles. Kakskeelsest perest pärit noored suhtlevad eestlastega sagedamini kui ükskeelse pere taustaga noored.

Kakskeelsetest peredest pärinenud küsitletud pidasid emakeeleks enamasti oma ema keelt – antud juhul kas eesti või vene keelt. Ükskeelsetes peredes oli koduseks keeleks vene keel ka siis, kui teine vanem oli muust rahvusest. Siit nähtub, et ükskeelses (vene) perekonnas on rahvusvähemused sulandunud vene keelekeskkonda ning sellega on muutunud nende keeleline identiteet. Väljaspool kodu kasutati rohkem eesti keelt ning kõneldi tavaliselt selles keeles, mis oli kaasvestleja jaoks mugavam. Lugemisel kasutati enamasti vene keelt. Klasteranalüüsi abil eraldusid kaks keelelist gruppi – venekeelne ning eesti- ja venekeelne.

Uurimistulemustele tuginedes võib järeldada, et keelelise identiteedi tüübid Eesti noorema põlvkonna mitte-eestlastel on järgmised:

- 1) ükskeelne: venekeelne. Rühma kuulujad eelistavad valdavalt kasutada vene keelt, eesti keele oskus pole neil eriti heal tasemel;

- 2) kakskeelne: vene- ja eestikeelne. Rühma kuulujad valdavad kahte keelt ja lähevad vajadusel sujuvalt üle ühelt keelelt teisele. Nad kõnelevad keeles, mis sobib kaasvestlejale.

Kokkuvõte

Venekeelsetel noortel on eesti keele oskus vähemalt rahuldav ka muulastega tihedalt asustatud piirkondades. Riigikeele oskuse taseme tõstmiseks tuleks vene õppekeelega koolides senisest aktiivsemalt rakendada keelekümblusprogrammi.

Uurimistöö tulemused kehtivad siiski ainult selle kindla uuritavate rühma kohta. Teistsuguse koosseisuga grupi puhul võib tulemus olla erinev. Määravaks võivad saada nii küsitletavate vanus, arv, hariduse taust jne. Seega oleks edaspidi huvitav uurida eri vanusegruppide keelelist identiteeti, suurendades informantide arvu ja kaasates uuringusse ka eesti kooli lõpetanuid.

Soovitusi edasilugemiseks

S. Iskanius, Venäjänkielisten maahanmuuttajaopiskelijoiden kieli-identiteetti. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 2005.

M. Kirch, Eesti ja Euroopa identiteet. – Eesti ja eestlased võrdlevas perspektiivis. Koost A. Valk. Tartu: Tartu ülikooli kirjastus, 2002, lk 87–101.

D. P. McAdams, The Case for Unity in the (Post)modern Self: a Modest Proposal. – Self in Identity. Ed. R. D. Ashmore, L. Jussim. Oxford: Oxford University Press, 1997, lk 106–136.

M. Rannut, Ü. Rannut, A. Verschik, Keel, võim, ühiskond. Tallinn: Tallinna pedagoogikaülikooli kirjastus, 2003.

Ü. Rannut, Keelekeskkonna mõju vene õpilaste eesti keele omandamisele ja integratsioonile Eestis. Tallinn: Tallinna ülikooli kirjastus, 2005, lk 10–11.

T. Skutnabb-Kangas, Linguistic Genocide in Education – or Worldwide Diversity and Human Rights? Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 2000.

N. Vahtin, Социоллингвистика и социология языка. – Язык и общество. Гуманитарная Академия. Санкт-Петербург, 2004, lk 33–39.